

ФОРМУВАННЯ ЧИТАЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В 5 КЛАСІ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

FORMATION OF READING COMPETENCE IN UKRAINIAN LITERATURE LESSONS IN GRADE 5 OF THE NEW UKRAINIAN SCHOOL

У статті розглядаються сучасні підходи до підвищення ефективності навчання української літератури в контексті Нової української школи.

Проаналізовано результати міжнародного дослідження якості освіти PISA й виявлено низький рівень розвитку читачької компетентності, невміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, усвідомлювати ідею прочитаного, формувати власне ставлення до нього й застосовувати здобуту інформацію з користю для себе й суспільства. Зроблено висновок, що ці дослідницькі матеріали мають стати поштовхом до оновлення шкільних предметних методик. Зокрема, методики навчання української мови та літератури необхідно доповнити питаннями різних читачьких технік і стратегій.

У статті зазначено, що формування читачької компетентності на уроках літератури є важливим завданням сучасної освіти. Це сприяє розвитку критичного мислення, здатності аналізувати тексти, формувати власну думку та розвивати естетичний смак. Уроки літератури допомагають учням не лише опановувати знання, але й розвивати навички, необхідні для самореалізації та успішної інтеграції в суспільстві.

Метою статті є обґрунтування ефективності застосування традиційних та інноваційних методів і технологій навчання для формування читачької компетентності на уроках української літератури.

Авторка описує використання інноваційних методів навчання в 5 класі на матеріалі казки І. Франка «Фарбований Лис», які підвищують інтерес в учнів до предмета, розвивають критичне мислення, мовлення, пам'ять. Поєднання традиційних та інноваційних методів і технологій у процесі формування читачької компетентності школярів сприяє кращому засвоєнню навчального матеріалу, формує свідоме ставлення до нього, допомагає поглибленому сприйняттю художнього твору, розвиває навички спілкування.

Матеріали статті можуть бути використані студентами під час проходження педагогічної практики, вчителями української літератури.

Ключові слова: читачька компетентність, урок української літератури, Нова українська школа, Іван Франко, казка «Фарбований Лис».

The article examines modern approaches to increasing the effectiveness of teaching Ukrainian literature in the context of the New Ukrainian School.

The results of the international PISA educational quality study are analyzed, revealing a low level of reading competence development, the inability to establish cause-and-effect relationships, comprehend the idea of what has been read, form a personal attitude toward it, and apply the acquired information for personal and societal benefit. It is concluded that these research findings should serve as an impetus for updating school subject methodologies. In particular, the methodology of teaching Ukrainian language and literature should be complemented with issues of various reading techniques and strategies.

The article emphasizes that forming reading competence during literature lessons is a key objective of modern education. It contributes to the development of critical thinking, the ability to analyze texts, form personal opinions, and cultivate aesthetic taste. Literature lessons help pupils not only acquire knowledge but also develop skills necessary for self-realization and successful integration into society.

The purpose of the article is to justify the effectiveness of using traditional and innovative methods and technologies of teaching for the formation of reading competence in Ukrainian literature lessons.

The author describes the use of innovative teaching methods in Grade 5 based on the fairy tale "The Painted Fox" by Ivan Franko, which increase pupils' interest in the subject, develop critical thinking, speech, and memory. The combination of traditional and innovative methods and technologies in the process of forming pupils' reading competence contributes to better assimilation of educational material, forms a conscious attitude toward it, aids in the deeper understanding of literary works, and develops communication skills.

The article's materials can be used by students during their teaching practice and by teachers of Ukrainian literature.

Key words: reading competence, Ukrainian literature lesson, New Ukrainian School, Ivan Franko, fairy tale "The Painted Fox".

УДК 373.5.016:821.161.2 (477)
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2025/83.1.6>

Мельникова Р.М.,

канд. пед. наук,
доцент кафедри української мови
та літератури
Ізмаїльського державного гуманітарного
університету

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Основною метою курсу «Українська література» є «розвиток і формування грамотного, естетично розвинутого й творчого читача з гуманістичним світоглядом, який володіє українською мовою, читає інформаційні та художні тексти задля духовного, культурного та національного самовираження, для збагачення емоційного досвіду, творчої самореалізації, формування ціннісних орієнтирів і ставлень» [6]. Але, як зазначено у звіті міжнародного дослідження якості освіти PISA, що оцінює грамотність учнів у таких предметних галузях, як читання,

математика, природничо-наукові дисципліни, «менше 4% українських 15-річних учнів/студентів володіють стійкими навичками детального аналізу незнайомого тексту, критично мислити й робити передбачення, звертати увагу на деталі й знаходити інформацію, що прямо не наведена»[2]. З огляду на зазначене, читачька компетентність мала б бути в переліку ключових в Україні. На жаль, у Державному стандарті базової середньої освіти серед ключових компетентностей читачька відсутня.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.
У звітних матеріалах міжнародного дослідження

якості освіти PISA наголошено на важливості читання, оскільки воно «дає змогу людині сприймати інформацію, що міститься в тексті, і переробляти її, саме завдяки читанню суб'єкти освітнього процесу здобувають нові знання, установлюють причинно-наслідкові зв'язки, усвідомлюють ідею прочитаного, формують власне ставлення до нього й навчаються застосовувати здобуту інформацію з користю для себе й для суспільства» [2]. Зазначено, що ці дослідницькі матеріали мають стати поштовхом до оновлення шкільних предметних методик. Зокрема, методики навчання української мови та літератури необхідно доповнити питаннями різних читацьких технік і стратегій.

Відповідно до висновків і рекомендацій експертів PISA завдання до текстів мають бути спрямовані на:

- «осмислення змісту прочитаного;
- зіставлення змісту прочитаного з власними ціннісними орієнтаціями;
- спонукання читачів звертатися до власного досвіду чи знань, щоб порівняти, зіставити чи припустити різні погляди або різні позиції;
- оцінювання інформації крізь призму власного життєвого досвіду;
- формулювання й обстоювання власної думки, оцінювання життєвих явищ;
- знаходження потрібної інформації в тексті;
- перегляд певного тексту з метою віднаходження цільової інформації, яка складається з декількох слів, фраз;
- створення цілісного уявлення про текст, що передбачає вміння робити різні типи складних логічних умовиводів (просторових, темпоральних, причинно-наслідкових або припущення-спростування тощо);
- критичне осмислення змісту і форми тексту;
- інтегрування смислів і породження різних видів логічних умовиводів – від простих (єднальних) до складніших (просторових, темпоральних, причинно-наслідкових або припущення-спростування тощо)» [2, с. 68].

Проблему формування компетентного читача розвивали відомі педагоги, психологи, методисти: В. Голубков, М. Кудряшов, О. Нікіфорова, І. Синиця, Ф. і Т. Бугайки, Є. Пасічник, Б. Степанишин та інші. У дослідженнях сучасних науковців представлено загальний аналіз проблеми впровадження компетентнісного підходу в сучасній національній освіті (О. Савченко, Н. Бібік, С. Бондар), характеристику компетентностей в освітніх системах зарубіжних країн (О. Овчарук, О. Пометун, О. Локшина) [3].

Як слушно зауважує Цаль Т., «формування читача, читацької компетентності школярів є актуальною педагогічною проблемою, оскільки в умовах розвитку інформаційних технологій помітним є згасання інтересу учнів до художнього слова, що негативно позначається на їхньому подальшому розвитку й житті» [8].

Яценко Т. О. зазначає, що «в галузі читацької діяльності визначаємо читацьку компетентність як узагальнене поняття, як здатність особистості до мобілізації та застосування комплексу специфічних особистісних, когнітивних та естетико-комунікативних механізмів з метою організації та реалізації ефективної естетичної взаємодії з художнім текстом, взаємодія яких у реальній читацькій діяльності й забезпечує (або не забезпечує) сформованість читацької компетентності» [9].

Читацьку грамотність в рекомендаціях експертів PISA розглядають як «здатність учня/студента сприймати, аналізувати, використовувати й оцінювати письмовий текст задля досягнення певних цілей, розширювати свої знання й читацький потенціал, а також посилювати свою готовність брати активну участь у житті суспільства» [2, с. 34]. Тож **мета статті** – обґрунтувати ефективність застосування традиційних та інноваційних методів і технологій навчання для формування читацької компетентності на уроках української літератури. Розглянемо це на прикладі казки І. Франка «Фарбований Лис», що вивчається у 5 класі.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Ознайомлення з цією казкою відбувається після вивчення народних казок, тому ми актуалізували теоретичні знання учнів за допомогою *методу «Діаграма Венна»* (Рис. 1). Він допоможе визначити, чим літературна казка відрізняється від народної, а також її специфічні ознаки. Діаграма Венна, як зазначає Пометун О., є «методом графічної організації інформації, що сприяє навчанню учнів зіставлення, порівняння, знаходження спільних рис, явищ, ознак в образах літературних героїв, творчості письменників тощо. Частину діаграми, обмежену лівим колом, використовують для запису властивостей першого об'єкта, а ту, що обмежена правим колом, – для запису рис, притаманних другому об'єкту. У просторі, утвореному перетином кіл, вписують спільні характеристики обох об'єктів» [5, с. 42].

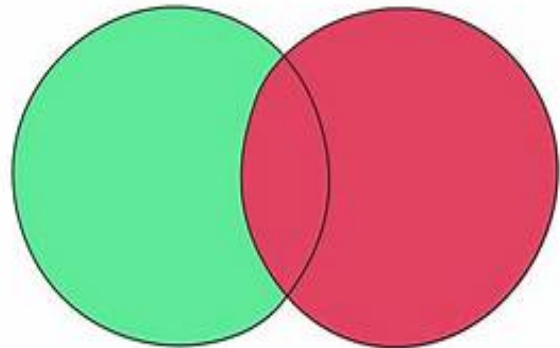

Рис. 1. Діаграма Венна

Для систематизації теоретичних знань про казку застосували метод «Картографування тексту/ментальна карта» (Рис. 2). Він сприяє

«розвитку в учнів уміння узагальнити значний масив інформації, засвоєний протягом одного чи кількох уроків, у наочній формі» [5, с. 44]. У центрі аркуша позначаємо тему, основне поняття; показуємо основні ідеї (поняття, ключові слова) тексту як компоненти схеми, карти; встановлюємо зв'язки між ідеями (поняттями, ключовими словами) різними стрілками.

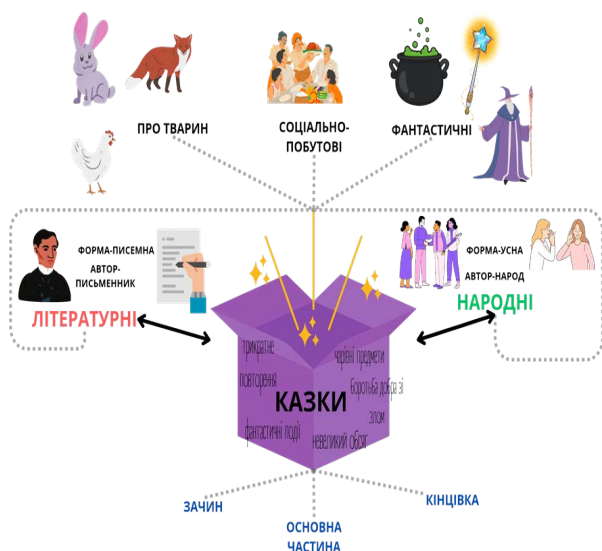

Рис. 2. Ментальна карта

Велике значення для розвитку критичного мислення учнів мають запитання. Пометун О. зазначає: «Щоб навчитися думати ефективно, потрібно ставити правильні (продуктивні) запитання, такі, що сприяють розв'язанню проблеми, просуванню думки вперед» [4, с. 14]. Авторка підкреслює, що на уроці варто надавати перевагу *відкритим запитанням*. «Відкритим вважають запитання, яке або не має однозначної правильної відповіді, або має багато відповідей (кожна з яких є «правильною»), зокрема й ті, що суперечать одна одній... Такі запитання виконують у навчанні спеціальні функції:

- спонукають учнів розмірковувати над складними проблемами, які найчастіше не мають єдиного «правильного» рішення, та обговорювати їх;
- сприяють розвитку мислення, мовлення й інших пізнавальних здібностей учнів;
- навчають шукати відповіді на будь-які складні питання, з якими ми стикаємося в реальному житті, знаходити рішення або робити свідомий вибір серед кількох рівноцінних позицій» [4, с. 24].

За допомогою відкритих запитань організували роботу над змістом казки.

Бесіда за змістом твору:

- Чому Лис вирішив стати царем? Навіщо це потрібно йому? Знайдіть уривок, де «новий звір» пояснює свою появу та ім'я (*виразне читання*).
- Чи зраділи лісові мешканці «царю»? Прочитайте, як про це сказано в тексті? (*виразне читання*).

- Які риси лісового товариства письменник особливо увиразнив?
- Чи змінилось щось у житті звірів, коли царем був Микита?
- Як звірі вирішили вшанувати роковини царя Микити на новій посаді?
- Як сталося, що хитрий обережний Лис Микита видав себе перед лісовою громадою?
- А якою була реакція лісових мешканців?
- На кого були більше сердиті звірі? Як про це сказано в тексті?

Варто зазначити, що необхідно спонукати учнів ставити запитання одне одному і відповідати на них (організація *роботи в групах*). Як слушно зауважує Пометун О., «часто буває так, що учень ставить вам запитання, відповідь на які є у його однокласників. Якщо ви дасте учням можливість відповідати на запитання одне одного, ви створюєте прецедент для діалогу, який може виявитися для них надзвичайно позитивним і надихаючим. Крім того, надання учням можливості ставити запитання своїм одноліткам, використовуючи при цьому деякі з методик, які застосовуєте ви як учитель, здатне допомогти їм удосконалити уміння відповідати на питання. Такий підхід може також допомогти вам оцінити здатність учнів визначити ключові поняття або ідеї, що містяться в запитанні» [4, с. 18].

Опрацюючи зміст казки «Фарбований Лис», ми проваджувати ігрові елементи з метою зацікавлення учнів, підвищення інтересу до твору. Так, аналізуючи образ Лиса Микити, пропонували розглянути *хмару слів* (Рис. 3) і виписати риси характеру, що властиві цьому персонажу. Важливо обґрунтовувати власну думку, наводячи приклади з тексту. Це допоможе з'ясувати, наскільки уважно діти читали казку, як вони орієнтуються у змісті. Учням пропонували створити власну *хмару слів*, яка б містила біографічні відомості про І. Франка, героїв казки, риси їх характеру, цитатні характеристики тощо.

Рис. 3. Хмара слів

Цікавим методом роботи є літературна вікторина «Упізнай героя»:

1. «Зараз занюхали, хто він, загарчали та й як кинуться на нього!»

2. «Він ще вчора був добрий знайомий нашого Микити, але тепер... аж завив із переляку...».

3. «Ревли басом, аж дуби тряслися».

4. «Сьогодні вранці святий Миколай виліпив мене з небесної глини. Іди на землю й будь звірячим царем, заводь лад, суди по правді та не допускай нікому кривдити моїх звірів».

5. «Витягали соло, аж око в'януло».

6. «Мавпа Фрузя вистригла йому три жменьки волосся з-поміж очей і пустила на вітер, щоб так його переполох розвіявся».

7. «В народних строях задзявкотили тоненькими тенорами, то цар не міг витримати» [7].

Завдання «Віднови послідовність подій у творі» допоможе учням пригадати події у казці, інформацію подати у правильній послідовності, а вчителю – перевірити, наскільки уважно школярі читали твір.

1. «Сьогодні вранці святий Миколай виліпив мене з небесної глини. Іди на землю й будь звірячим царем, заводь лад, суди по правді та не допускай нікому кривдити моїх звірів».

2. «Лис Микита прожогом вискочив зі своєї незвичайної купелі, перебіг вулицю й, не спостережений ніким, ускочив до садка, а звідти бур'янами, через плоти, через капусти та кукурудзи чуркнув до лісу».

3. «Там пси купами по вулицях ходять, то вже хіба б ти перекунувся на блоху, щоб тебе не побачили й не роздерли».

4. «Його серце було переповнене, його обережність заснула, і він, піднявши морду, як задзякає й собі по-лисячому!»

5. «Жили собі звірі під новим царем зовсім так, як і без нього: хто що зловить або знайшов, той їв, а хто не зловив, той був голодний».

6. «От він, недовго думаючи, скік у діжку та й сховався».

7. «Не тямлячи вже ані про його добродійства, ані про його величну мудрість, а люті лише за те, що так довго давали йому дурити себе, усі кинулися на нещасного Лиса Микиту й розірвали його на шматочки».

8. «Підійшли до того місця, де крутився Лис Микита, зиркнули собі ж та й кинулися врозтіч» [7].

Після роботи над текстом пропонували дискусію на тему «Чи можна брехати заради власного порятунку?» «Дискусія – це широке публічне обговорення спірного питання. Це важливий спосіб організації пізнавальної діяльності учнів, який сприяє розвитку критичного мислення, визначенню власної позиції, формує навички аргументації та відстоювання своєї думки, поглиблює знання з обговорюваної проблеми» [5, с. 60].

Висновки й перспективи дослідження. Таким чином, ці і багато інших інноваційних методів, які ми застосовували на уроках української літератури в 5 класі під час вивчення казки І. Франка «Фарбований Лис», формують читацьку компетентність,

підвищують інтерес учнів до предмета, розвивають критичне мислення, мовлення, пам'ять.

Поєднання традиційних та інноваційних методів і технологій у процесі формування читацької компетентності школярів сприяє кращому засвоєнню навчального матеріалу, формує свідоме ставлення до нього, допомагає поглибленому сприйняттю художнього твору, розвиває навички спілкування тощо. **Перспективу подальших досліджень** вбачаємо в розгляді застосування інноваційних методів і технологій навчання під час вивчення інших творів на уроках української літератури з метою формування читацької компетентності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Голуб Н. Читацька компетентність українських школярів крізь призму матеріалів міжнародного дослідження якості освіти PISA. URL: <https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/view/373/307>

2. Мазорчук М. та ін. Національний звіт за результатами міжнародного дослідження якості освіти PISA-2018. Київ, Україна: УЦОЯО, 2019. URL: https://pisa.testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2023/12/PISA-2022_Naczionalnyj-zvit_korotkyj.pdf

3. Овчарук О. В. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. К.: К.І.С., 2004. 112 с.

4. Пометун О. Запитання на уроці: Навіщо? До кого? Як і про що?: метод. посіб. для вчителів загальноосвітніх шкіл. К., 2019. 96 с. URL: <https://www.criticalthinking.expert/book-criticalthinking/zapytannya-na-urotsi-navishho-do-kogo-yak-i-pro-shho.pdf>

5. Пометун О. І. Урок, що розвиває критичне мислення. 70 методів в одній книзі: навч.-метод. посіб. К., 2020. 104 с. URL: <https://www.criticalthinking.expert/shop/elektronna-urok-shho-rozvyvaye-krytychne-myslennya-70-metodiv-v-odnij-knyzi/>

6. Українська література. 5-6 класи. Модельна навчальна програма. URL: <https://drive.google.com/file/d/1mZUOTHruXmNJXck7fmtL5bPReQvXwgFR/view>

7. Українська література: підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. URL: https://pidruchnyk.com.ua/1684-5_ukrlit_zabolotnyi.html

8. Цаль Т. Формування читацької компетентності на уроках літератури – ключ до успіху. URL: https://cprvmr.edu.vn.ua/uploads/main_folders/vydavnytvo/Osvitjanskij_almanah/2024/7/TsAL+-+.pdf

9. Яценко Т. О. Формування компетентного читача як головна проблема шкільної літературної освіти. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/705614/1/%D0%A4%D0%9E%D0%A0%D0%9C%D0%A3%D0%92%D0%90%D0%9D%D0%9D%D0%AF%20%D0%9A%D0%9E%D0%9C%D0%9F%D0%A2%D0%95%D0%9D%D0%A2%D0%9D%D0%9E%D0%93-%D0%9E%20%D0%A7%D0%98%D0%A2%D0%90%D0%A7%D0%90%20%D0%AF%D0%9A%20%D0%93%D0%9E%D0%9B%D0%9E%D0%92%D0%9D%D0%90%20%D0%9F%D0%A0%D0%9E%D0%91%D0%9B%D0%95%D0%9C%D0%90%20%D0%A8%D0%9A%D0%86%D0%9B%D0%AC%D0%9D%D0%9E%D0%87%20%D0%9B%D0%86%D0%A2%D0%95%D0%A0%D0%90%D0%A2%D0%A3%D0%A0%D0%9D%D0%9E%D0%87%20%D0%9E%D0%A1%D0%92%D0%86%D0%A2%D0%98.pdf>